

СТУДИЈЕ И ЧЛАНЦИ

Дејвид Н. Гибс
University of Arizona
Tucson
dgibbs@arizona.edu

UDK: 323.173
Оригиналан научни рад
Примљен: 12. 08. 2001.

ИЗВОРИ ЈУГОСЛОВЕНСКОГ РАТНОГ СУКОБА

Ауторов циљ у овом раду је да испита основне узроке распада Југославије током деведесетих, с посебном намером да разголити митове о томе које је могуће срести у западној штампи и електронским медијима. Основни методолошки став налаже да се југословенска криза, која почиње од половине осамдесетих, контекстуализује преко односа са западним финансијским институцијама (ММФ, Светска банка). Аутор је уложио знатан труд да одмери део одговорности ових институција и њихове политике у процесу распада државе. Наиме, њихово инсистирање на политици штедње током осамдесетих може се образложити као један од основних узрока распада Југославије и потоњег етничког насиља. Према томе, закључује аутор, западне земље морају да понесу свој део одговорности за ратове 1991–1999 и хуманитарну катастрофу која је из њих проистекла

Кључне речи: Југославија, распад државе, економска криза, ратови, ММФ, Светска банка, хуманитарна катастрофа, комунизам.

Био бих Србин, Босанац – Узбекистанац –
направио бих и косе очи, само кад бих имао
пара.

Београдски таксиста, 1988¹

Југословенски ратови 1991-99. су се показали као збиља одлучујући сукоби постхладноратовске ере. Балкан је постао најзначајнији пробни терен за релативно нов концепт “хуманитарне интервенције” од стране САД и њених НАТО савезника. Остале хуманитарне акције у то време – Сомалија, Хаити, Источни Тимор – компаративно гледано биле су споредне. К томе, спољашња интервенција је на Балкану послужила Сједињеним државама да обнове свој примат над Европом и да за Северноатланску алијансу прибаве ново оправдање којим је замењено антисовјетско које је застарело. Злоупотребе људских права и масовна убиства која се у рату догађају, готово једну деценију скрећу пажњу западне интелигенције као и масовних медија. Изнад

¹ Наведено у Ruth E. Grober, “Yugoslavs Say Money, not Politics, is Real Source of their Problems,” *St. Petersburg Times*, December 11, 1988.

свега, тешко да би било претеривање рећи да су балкански ратови значајни у оквиру реструктурирања светске политике. Ни један пређашњи сукоб, укључујући рат у Заливу 1991, није био толико значајан за успостављање параметара “новог светског поретка”

Сада, десет година од почетка балканских ратова, неопходно је да сукоб ситуирамо у историјску перспективу. У овом тексту намеравам да истражим порекло југословенског сукоба и да реализујем два циља: прво, настојаћу да разобличим неке митове о пореклу рата. Одмах на почетку треба имати на уму да се у већини процена југословенског рата претерано истиче српску агресивност, тако да се најчешће упада у упрошћену антисрпску демонологију. У неким случајевима таквих објашњења истичу се наводно агресивне, расистичке и бескрупулозне тенденције међу Србима уопште;² с друге стране, изненађујуће велик број аутора истиче значај појединца – Слободана Милошевића. У том стилу, Арја Најер (Aryeh Neier) нуди тумачење задивљујуће једноставности:

Српски лидер Слободан Милошевић дошао је на власт дванаест година пре рата на Косову играјући на карту национализма и етничке мржње према косовским Албанцима; он [наглашавано у целом тексту] је учврстио власт тако што је укинуо њихову аутономију и аутономију друге територије где већину становништва чине не-Срби, Војводине, чиме је изазвао распад Југославије; он је 1991. почео ратове против Словеније и Хрватске; и он је почео нарочито рушилачки рат у Босни 1992. Само овај последњи довео је до два милиона избеглица и две стотине хиљада изгинулих, од чега је највећи део убијен од снага које је створио Милошевић. Убиства су достигла размере геноцида.³

Тако је Милошевић лично изазвао распад Југославије; ратове у Словенији, Хрватској и Босни и Херцеговини; и виртуелно сваку смрт и људску патњу током тих догађаја – што је изузетно достигнуће за појединца. Слично Најеру Ноел Малколм (Noel Malcolm) своју широко прихваћену студију почиње без преседана: “Милошевић је прво претходну Југославију гурнуо у рат 1991”.⁴ У поменутих анализама вредан је помена захват којим аутори персо-

---

² Вид. на пример, Richard H. Ullman, “The Wars in Yugoslavia and the International System after the Cold War,” у Ullman, ed., *The World and Yugoslavia's Wars* (New York: Council on Foreign Relations, 1996), 28.

³ Aryeh Neier, “Inconvenient Facts,” *Dissent*, Spring 2000. Слично томе, колумниста *Boston Globe* Џеф Јакоби (Jeff Jacoby) бележи: “Милошевићеву историју бестијалија чини – прво, отимање југословенске владе, потом опозив аутономије Косова и Војводине, затим напад на Словенију, покретање рата у Хрватској, уништавање Дубровника, опсада Сарајева, мучење босанских жена и логорима за силовање, убијање на хиљаде цивила, претеривање на десетине хиљада.” Јакоби сугерише да је појединац ексклузиван узрок готово свега што се догодило у Југославији током протекле деценије – што није нарочито уверљиво. Jeff Jacoby, “Clinton's Shaky Plan,” *Boston Globe*, April 8, 1999.

⁴ Noel Malcolm, *Kosovo: A Short History* (New York University Press, 1999), x. Sabrina Ramet заузима донекле шире становиште и кривицу за рат сваљује на Србе уопште: “Србија је почела рат против својих западних суседа”. Sabrina Petra Ramet, *Balkan Babel: The Disinteg-*

нализују и поједностављују друштвени сукоб. То поједностављење такође служи широј сврси: њима се легитимише потоња НАТО интервенција, која је у потпуности била усмерена против Срба. Међутим, видећемо, међутим, да су Срби као група, били само један елемент слома Југославије и да је кривица осталих етничких група у најмањем иста. А Милошевић је далеко од тога да је био једини зао дух.

Други циљ који хоћу да остварим у овом тексту је да испитам начин на који су дужничке обавезе пред међународним финансијским институцијама – нарочито дужничка криза од позних седамдесетих до раних осамдесетих – утицале на постепено растакање политичког поретка у Југославији. Одређење, размотрићемо улогу Међународног монетарног фонда који је Југославији наметнуо читав низ програма структурних прилагођавања. Видећемо да је интервенција ММФ-а и западне финансијске заједнице био основни фактор који је водио суноврату стандарда у Југославији; тиме су помогли у стварању друштвено-екомонских услова под којима су могле да цветају националистичке демагогије – међу којима је Милошевићева била само један случај. Дугорочни резултати изнуђеног структурног прилагођавања јавили су се у виду етничких суревњивости, националне дезинтеграције и на крају, у виду рата.

Историјска позадина рата

Југославија је створена 1918. године, као Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца – касније преименована у Југославија – која је обухватала независну Србију и делове пропалих царстава, Отоманског и Аустроугарског. Југословенска унија је обезбедила несразмерне предности за српску етничку групу која је од свих националних група била најбројнија. Заиста, етнички Срби су доминирали у војсци и морнарици, као и на вишим положајима владе и државне бирократије, у највећем делу међуратног периода. Опште мишљење и у одређеној мери стварност српске доминације у међуратној Југославији били су основни чиниоци легитимности мултинационалног пројекта.⁵ Без обзира на те проблеме, југословенска унија је свакој од три главне националне групе обезбеђивала одређене користи. Уједињење етничких група значило је очите предности; мултиетничка држава је могла да има бројнију армију, као предострожност од будуће агресије од стране Немачке као главне регионалне силе. То је одговарало потреби стварања кордона против немачке експанзије на југоисток Европе, што је био први разлог зашто су силе победнице после I светског рата подржале стварање Југославије.⁶

ration of Yugoslavia from the Death of Tito to Ethnic War (Boulder, CO: Westview, 1996), xvii.

⁵ Вид. дискусију о српској доминацији у Joseph Rothschild, *East Central Europe Between the Two World Wars* (Seattle: University of Washington Press, 1983), 278-79.

⁶ Вид. Robert M. Hayden, "Yugoslavia's Collapse: National Suicide with Foreign Assistance," *Economic and Political Weekly*, July 4, 1992, 1378.

Тако је од самог почетка успостављен антинемачки карактер Југославије. Њено формирање је за последицу имао опадање економског утицаја немачке у региону. Пре 1914. године Немачка је у југоисточној Европи била доминантна економска сила и највећи страни инвеститор; у 1937. Немачке инвестиције у Југославији пале су на пето место, иза француских, британских, америчких и швајцарских.⁷ Немачка је тако била лишена потенцијалних тржишта, као и политичких савезника у будућим сукобима. Током Трећег Рајха Немачка је покушала да на Балкану прошири политички и економски утицај (као што је то описао Алберт Хиршман у студији о немачкој дипломацији).⁸

Немачка је, заједно с Италијом, Мађарском и Бугарском, 1941. напала Југославију и успоставила окупационе зоне. Окупација Сила Осовине нашла је савезника међу Хрватима који су сматрали да су осујећене под српском доминацијом. Створена је Независна Држава Хрватска која је обухватала данашњу Хрватску и највећи део Босне и Херцеговине. Не њеном челу је био Анте Павелић с малом фашистичком групом, званом усташки покрет. Мада је усташка влада је функционисала искључиво као марионетска влада сила Осовине, уживала је одређену подршку од стране народа. (Касније ћемо видети да су хрватски националисти у позним осамдесетим годинама отворено глорификовали усташки период.) Усташки режим је следио насилну, отворено расистичку идеологију, чији циљ је био “чишћење” Хрватске од Срба, Јевреја, Цигана и осталих расно непожељних, што је делом и остварио у масовној кампањи истребљења. Важно је имати у виду да истребљење није било дело СС снага или *Wehrmacht*-а, него усташа. Овај аспект југословенске историје касније је био снажно политизован, у успону обновљеног национализма на Балкану, што је претходило распаду Југославије. Међутим, референтни радови, објављени пре 1991. – када се писало много трезвеније – су сасвим одређени. Студија Фреда Синглтона (Singleton) (објављена 1985), каже:

Процес истребљења, који је касније у Нирнбергу оцењен као геноцид, почео је одједном у крајевима где су били концентрисани Срби... Стварни број Срба убијених у [Независној Држави Хрватској] није познат. Српски прорачуни иду до 750,000; немачки до 350,000... Понашање усташа... шокирало је чак и есесовце. Према извештају немачке тајне службе из фебруара 1942: ...“усташке јединице не чине само истребљења православног мушког становништва војног узраста, него то чине на најбруталнији начин против старца, жена и деце.”⁹

---

⁷ Hervé Joly, “Les Investissements Directs des Groupes Industriels Allemands en Europe du Centre-Est entre 1919 et 1945,” у François Bafoil, ed., *Les Stratégies Allemandes en Europe Centrale et Orientale: Une Géopolitique des Investissements Directs* (Paris: Harmattan, 1997), 28. Висина страних инвестиција израчуната је с обзиром на износ иностраног власништва акција у југословенским компанијама.

⁸ Albert O. Hirschman, *National Power and the Structure of Foreign Trade* (Berkeley: University of California Press, 1980).

⁹ Fred Singleton, *A Short History of the Yugoslav Peoples* (Cambridge: Cambridge University

Уз истребљење Срба побијено је много Цигана и већи део јеврејске заједнице која је у Југославији била значајна.¹⁰ Упркос бризи око “ексцеса” усташких злочина, силе Осовине су у НДХ имали поузданог сарадника. Немци су уз то настојали да у окупираној Југославији нађу и друге колаборанте и тражили су их у етничким групама које су биле против Срба. У том смислу нарочито су Муслимани из Босне и Херцеговине били регрутовани у нову *Ханџар* дивизију, док је још једна дивизија била формирана од етничких Албанаца на Косову.¹¹ Значај ових чињеница за последњи рат у Југославији је јасан: српски страх – неки би рекли параноја – због потенцијалног терора од стране других етничких група, делом има историјског оправдања. Касније чемо видети да је постјугословенска држава Хрватска, која је постала независна 1991, имала значајне историјске везе с марионетским режимом Анте Павелића.

Силама Осовине и локалним колаборантима супротстављали су се (међу осталим групама) комунисти партизани под вођством Јосипа Броза Тита. Партизани су у току рата били једина важна политичка група која је у идеологији била отворено мултиетничка и која је то, у великој мери, била и у пракси. Тито лично је потицао од родитеља Хрвата и Словенаца, док су већину партизана чинили припадници Срба из Хрватске и Босне и Херцеговине.; временом, нарочито крајем рата, партизани су стекли подршку свих етничких група.¹² Комунистички режим, проистекао из II светског рата био је без сумње популаран и Југославији је имао снажне домаће корене. Ипак, Југословенска Комунистичка партија је сматрана за једну од највише стаљинизованих у Источној Европи. Непосредно после рата партизани победници осветили су се усташким колаборационистима и осталим непријатељима тако што су побили око 100,000 људи.¹³ Период репресије и терора, под управом нове власти, био је на срећу кратког трајања. Већ 1948. Тито раскида са Стаљином и Југославија постаје прва заиста “независна” комунистичка земља. Иако још увек једнопартијска, цензура је била доста мека, а грађани су могли да путују у иностранство, укључујући западне земље. Југославија је, такође, постала прва комунистичка земља која толерише штрајкове,¹⁴ и остала је неутрална током Хладног рата.

Press, 1985), 177-78.

¹⁰ У вези с масовним убијањем Јевреја у Југославији у току рата, see Lucy S. Dawidowicz, *The War Against the Jews* (New York: Holt, Rinehart, and Winston, 1975), 391-392.

¹¹ Вид. Noel Malcolm, *Bosnia: A Short History* (New York University Press, 1994), pp. 189-91; и Malcolm, *Kosovo*, 1999, pp. 309-11. О Косову, Богдан Денић пише: “Албанци су нашироко сарађивали прво с италијанским а потом с немачким окупатором који је локалну власт оставио у њиховим рукама. Denitch, *Ethnic Nationalism: The Tragic Death of Yugoslavia* (Minneapolis: University of Minnesota Press, 1996), 118.

¹² M. Cherif Bassiouni, ed., “Report on the Historical Background of the Civil War in the Former Yugoslavia,” United Nations, Geneva, 1994, 23.

¹³ Бројке преузете из “Help Yugoslavia Look Forward,” *New York Times*, October 31, 1990.

¹⁴ “Eastern Europe: Striking Innovation,” *The Economist*, December 3, 1977.

ТАБЕЛА 1
АДМИНИСТРАТИВНИ РЕГИОНИ ЈУГОСЛАВИЈЕ¹⁵

Административна јединица	Становништво, 1981	Процент у укупној популацији
Босна и Херцеговина	4.1 милиона	18.4 %
Хрватска	4.6 милиона	20.5 %
Македонија	1.9 милиона	8.6 %
Црна Гора	0.6 милиона	2.6 %
Србија (без покрајина)	5.7 милиона	25.3 %
Косово (аутономна покрајина Србије)	1.6 милиона	7.1 %
Војводина (Аутономна покрајина Србије)	2.0 милиона	9.1 %
Словенија	1.9 милиона	8.4 %
УКУПНО	22.4 милиона	100.0 %

Једно од централних питања током југословенске историје било је “етничко” питање. Земља је од оснивања била међу етнички најхетерогенијим у Европи, а опасност од масовног насиља показала оправданом догађајима током II светског рата. Реч је о сукобима између различитих етничких група као и о рату против стране окупације. У комунистичкој Југославији службена политика према националностима била је, барем на папиру, слична оној у другој мултиетничкој држави, наиме у СССР-у. Југословенска политика је, слично СССР-у, истицала развој посебних етничких култура и језика, у комбинацији с југословенским космополитским идентитетом који је требало да трансцендира националну припадност. У националном цenzусу индивидуе

---

¹⁵ Richard F. Nyrop, ed., *Yugoslavia: A Country Study* (Washington, DC: US Government Printing Office, 1982), 274.

су биле подстицане да се идентификују са својом етничком групом; мали број, нарочито потеклих из мешовитих бракова, изјашњавао се као “Југословени” без националног одређења. Заједничка политика југословенских националности била је федерализоване институционалне структуре. Да поновимо, по федералној структури Југославија је наизглед била слична СССР-у. Насупрот том привиду, федерација Југославије је, за разлику од оне у СССР-у, била високо децентрализована тако да су многи елементи доношења одлука били пренети на републике и аутономне покрајине (вид. горе, у Табели 1).

Осам административних јединица – шест република и две покрајине – развиле су значајну аутономију према централној власти. После ревизије Устава 1974. Југославија је постала једна од највише децентрализованих земаља у свету. И двома покрајинама, Косову и Војводини, које су номинално припадале Србији, дата су овлашћења која су била готово једнака онима у републикама. Пошто је свака република имала преовлађујућу нацију (с изузетком Косова, Војводине и Босне и Херцеговине) децентрализација је већинској етничкој групи обезбеђивала висок степен самоуправе. Етничке мањине – Румуни, Чеси, Јевреји, Роми, Русини, Бугари, Турци, Италијани, Мађари и Власи – имале су гарантовану заштиту и културна права. Позивање на

ТАБЕЛА 2
МАКРОЕКОНОМСКЕ ПЕРФОРМАНСЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ,
1956-84¹⁶

	Просечне годишње стопе раста (%)			
	1956-64	1965-72	1973-79	1980-84
Укупан национални производ (УНП)	8.8	6.0	6.1	0.4
НД per capita	7.7	5.0	5.1	-0.3
Продуктивност у јавном сектору	4.8	4.3	2.7	-2.0
Реални лични доходак	6.3	6.1	2.7	-2.0

расизам “националну, расну или религиозну мржњу” било је забрањено законом.¹⁷ Југословенска народна армија (ЈНА) је, заједно са СКЈ била главна институција од савезног значаја; све остале активности биле су пренете на републички ниво. Значајна децентрализација извршена је чак и у области одб-

¹⁶ Lenard J. Cohen, *Broken Bonds: Yugoslavia's Disintegration and Balkan Politics in Transition* (Boulder, CO: Westview, 1995), 31.

¹⁷ Susan L. Woodward, *Balkan Tragedy: Chaos and Dissolution after the Cold War* (Washington, DC: Brookings, 1995), 31, 37.

ране, пошто је свака република и покрајина организовала “Територијалну одбрану” коју су чинили резервисти као додатак регуларне армије.

Последњих година постало је помодно оцењивање југословенског комунизма као грешке, тако да је његова пропаст била неизбежна.¹⁸ Таква тумачења противрече основним економским чињеницама. У ствари, југословенски комунизам се, што се тиче највећег дела његове историје, карактерише економским динамизмом. О томе сведоче цифре о макроекономским перформансама у табели 2 (вид. горе).

Југославија је одржавала значајну стопу раста националног дохотка, од 8.8 % у периоду 1956-64, и 6 % у периоду 1975-72. Развој је био “екстензиван” у смислу инвестирања у инфраструктуру, као и “интензиван” у смислу повећања продуктивности рада¹⁹ Иако ће наведене цифре касније опадати – што ћемо ускоро размотрити – ранији период је био у потпуности позитиван. Зато је позитиван развој југословенске економије у том периоду опште призната чињеница.²⁰ И тај раст је популацији обезбедио знатно побољшање материјалног положаја. Британски историчар Базил Дејвидсон (Davidson) је истицао да је под комунизмом, “по први пут школовање узело маха. Здравствене и јавне службе постале су боље него што се раније могло замислити.”²¹ У фабрике је уведен систем самоуправљања којим је, упркос свим недостацима, уведена одређена мера радничког утицаја на нивоу фабрике. Мада је радничко самоуправљање било део званичне реторике у свим комунистичким земљама, у Југославији је оно у одређеном степену збиља практиковано. Самоуправни систем је био довољно привлачан да би такви политички теоретичари као што су Чарлс Линдблом (Lindblom) и Керол Пејтман (Pateman) тврдили да југословенски систем садржи демократске особине од којих би могле штогод да науче и западне демократије.²² Југословенски систем је био нашироко признат као “трећи пут,” између централно планске привреде и капитализма. На међународном плану Југославија је стекла значајан престиж, као центар независности од оба главна блока, као и лидер несврстаног покрета земаља Трећег света.

У периоду 1945-91. различите етничке групе у Југославији су живеље релативно мирно. Како год било, комунизам је обезбеђивао идеолошку потку

---

¹⁸ Slavenka Draculić, *How We Survived Communism and Even Laughed* (London: Hutchinson, 1992).

¹⁹ Вид. бројке у Cohen, *Broken Bonds*, 1995, 31.

²⁰ Вид. на пример, Bela Belassa and Trent J. Bertrand, “Growth Performance of Eastern European Economies and Comparable Western European Countries,” *American Economic Review* 60, no. 2, 1970, 316. У овој студији се тврди да је југословенска стопа укупне продуктивности – за разлику од продуктивности рада – у укупном периоду такође била позитивна.

²¹ Basil Davidson, “Misunderstanding Yugoslavia,” *London Review of Books*, May 23, 1996. Дејвидсон је током II светског рата био британски војни изасланик у Југославији.

²² Charles A. Lindblom, *Politics and Markets* (New York: Basic Books, 1977); and Carole Pateman, *Participation and Democratic Theory* (Cambridge: Cambridge University Press, 1970).

интеграције. Извор националног јединства био је српско-хрватски језик, као матерњи језик више од 80 % становништва.²³ Српска и хрватска варијанта језика, мада у различитим писмима, малосу се разликовале у говору. Срби су чинили највећу етничку групу и доминирали су у кадровима армије. До 1990-године готово 50% Срба је живело ван Републике Србије, што је слабило преовлађујући српски утицај у федерацији.²⁴ Водећи положаји у влади и армији били су – до самог распада земље – дељени увек узимајући у обзир односе снага међу административним јединицама и етничким групама. И Тито, као лидер земље у послератном периоду, био је хрватско-словеначког порекла.

Поред видљивих успеха југословенски систем је поседовао неколико грешака, које су знатно допринеле распаду земље. Прва од њих је уставна. Устав из 1974. Је налагао консензус република и покрајина као услов успешног функционисања државе. Руководство сваке републике и покрајине по уставу је имало “право вета на све законодавне одлуке које су могле да буду негативно оцењене”.²⁵ Такође је било каква промена устава била одређена условом консензуса. Тако је консензус постао уставно зајемчен елемент имобилизације у доношењу политичких одлука. Ипак, основу националног јединства обезбеђивали су заједничко искуство из II светског рата, Титова лична популарност и институционална структура Савеза комуниста.²⁶ Политичкој стабилности и јачању националног консензуса допринео је и брз пораст животног стандарда. После Титове смрти 1980. инхерентне слабости су избиле на површину. Гломазан и компликован систем федералне – или можда већ конфедералне – власти постао је неупотребљив.

Другу слабост система чинила је регионална неједнакост. Словенија и Хрватска су биле најразвијеније, захваљујући близини индустријским областима централне и западне Европе. Мање развијене области, Косово Црна Гора, Македонија, Босна и Херцеговина, лоциране су на југоистоку, на већој удаљености од индустријских центара. Економска дистанца између најбогатијих и најсиромашнијих била је знатна: Словенија је 1988. Имала осам пута већи национални доходак по глави становника него Косово.²⁷ Регионални диспаритети били су евидентни и на нижим нивоима здравствене неге и образовања, што је нарочито било видљиво у југоисточним областима. Да би умањила разлике, савезна влада је обезбедила средства и привилегован при-

²³ Denitch, *Ethnic Nationalism*, 1996, 28.

²⁴ Бројка од 50 посто узета је из Bassiouni, “Report on the Historical Background of the Civil War,” 1994, 31.

²⁵ Denitch, *Ethnic Nationalism*, 1996, 105.

²⁶ Ivo Banac, “Yugoslavia,” in Joel Krieger, ed., *Oxford Companion to Politics of the World* (New York: Oxford University Press, 1993), 999.

²⁷ Nikolai Botev, “Where East Meets West: Ethnic Inter-marriage in the Former Yugoslavia, 1962 to 1989,” *American Sociological Review* 59, no. 3, 1994, 463. Економски output је измерен у оквиру укупног друштвеног social производа.

ступ кредитима за мање развијене регионе, као део програма развоја; финансије су обезбеђене углавном из фондова развијенијих република, нарочито Словеније и Хрватске.²⁸ Уопште узев, у свету су уобичајени покушаји да се умање регионални економски диспаритети. У Европској Унији, на пример, Шпанија, Португалија, Грчка и Јужна Италија дуго добијају знатна средства, најчешће на рачун развијених земаља северне Европе. У Југославији, међутим, програми регионалног развоја садржали су значајне грешке. На првом месту, средства су коришћена за капитално интензивне пројекте, што је водило смањењу запослености; уз то, један део средстава је преусмерен у престижне инфраструктурне пројекте – који су често били од сумњиве економске вредности – или, просто, у корупцију.²⁹ Поврх свега, велики економски трансфери нису били довољни за умањење регионалних диспаритета, него су се ови, током осамдесетих година, продубљивали.³⁰

Продубљивање неједнакости погодовао је традиционалан осећај осујећености на Косову и у другим неразвијеним регионима. У исто време, Словенија и Хрватска се повлаче из програма помоћи неразвијенима, с образложењем да то представља експлоатацију њихових ресурса. Националне побуне, у Словенији 1969. и у Хрватској 1971. делом су резултат протеста против програма помоћи. У Хрватској су националисти носили транспарент: “Задржимо наше девизе код куће” – то јест, у Хрватској.³¹ Изнад свега, регионалне неједнакости су биле једно од најслабијих места југословенског комунизма. Засигурно, снажан економски раст у периоду 1945-72 – који је донео користи свим регионима – држао је тензије притајене. Како је макроекономско стање почело да се погоршава, тако су и регионални економски диспаритети добили статус озбиљних и нерешивих проблема.

Трећа основна слабост била је у зависности југословенског економског модела од увоза. Иако је самодовољност била службени развојни циљ, брза индустријализација земље била је могућа једино сталним и великим увозом опреме и технологије, нарочито са Запада.³² Уз то, Југославија је увозила највећи део нафте. Током своје историје, она је економске користи извлачила из статуса политичке неутралности, како би једнако могла да тргује с источном и западном Европом као и с несврстаним земљама Трећег света. Такође је од

---

²⁸ О томе се нашироко расправља у Evan Kraft, “Evaluating Regional Policy in Yugoslavia, 1966-1990,” *Comparative Economic Studies* 34, no. 3/4, 1992.

²⁹ Warren Zimmerman, *Origins of a Catastrophe: Yugoslavia and its Destroyers – America’s Last Ambassador Tells What Happened and Why* (New York: Times Books, 1996), 29.

³⁰ Nikolai Botev, “Where East Meets West,” 1994, 463.

³¹ Andrew Borowiec, “Money Makes, Breaks Yugoslavia,” *Washington Times*, July 1, 1991. У вези хрватских, преобладајућег економских притужби вид. такође Ilija Ika Todorović, “Regional Economic Nationalism in the Former Yugoslavia,” у Raju G. C. Thomas and H. Richard Friman, eds., *The South Slav Conflict* (New York: Garland, 1996), 171-72; као и Denitch, *Ethnic Nationalism*, 1996, 53. О Словенији, вид. Nyrop, *Yugoslavia: A Country Study*, 1982, 184.

³² David A. Dyker, *Yugoslavia: Socialism, Development, and Debt* (London: Routledge, 1990), 102.

САД добијала економску помоћ, нарочито током педесетих година, захваљујући својој независности од СССР-а. Касније је знатан извор капитала био у дознакама знатног броја Југословена на раду у западној Немачкој и другим европским земљама.

Наравно, неки аутори такође наводе и друге слабости. Џон Ремер (Roemer) бележи да је социјалистичка структура Југославије садржала бројне патолошке појаве, као што су буџетске компензације, недостатак конкуренције, неадекватно награђивање менаџера у успешним предузећима, недисциплина радне снаге, макроекономске неправилности које су проистекле из ових чинилаца, као и смањена макроекономска ефикасност у укупном резултату.³³ Као општа поента истиче се неефикасност социјалистичког система. Хипотетички је наравно могуће да су ти недостаци умањили економску ефикасност Југославије, која је могла бити већа да су проблеми били решени. Треба водити рачуна да то не замрачи главни проблем: упркос ограничењима које наводе Ремер и остали, остаје чињеница да је економски развој Југославије, од 1945 до 1972, био међу најбржим у свету. Часопис *Economist* је 1967. писао да економски раст Југославије “готово не заостаје за стопом раста у Јапану.”³⁴ А брз раст продуктивности рада – који је забележен упркос сигурности радног места у предузећима – сугерише да је у питању развој који је био потенцијално одржив. Плодове економског развоја уживале су све класе, у свим регионима (мада у различитим степенима). Основни чиниоци који су зачели распад југословенског модела нису у недостацима самог модела, нити су у домаћим чиниоцима, него се налазе у крајње непогодним међународним околностима, чиме ћемо се у даљем детаљно позабавити.

Економска криза

Југославију је разбио
Међународни монетарни фонд.

– Jude Wanniski
Бивши уредник, *Wall Street Journal*³⁵

Економски модел заснован на трговини функционисао је сасвим добро, што се могло видети на основу високе стопе раста. Средином седамдесетих година, међутим, међународни трендови су постали врло неповољни што је постепено нарушавало хваљени југословенски економски модел а тиме и политички систем. Економска криза је почела порастом цена нафте 1973–74 и економском рецесијом на светском плану. За Југославију та два догађаја су

³³ John E. Roemer, *A Future for Socialism* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1994), 85-89.

³⁴ Quoted in Pateman, *Participation and Democratic Theory*, 1970, 90.

³⁵ Jude Wanniski, Memorandum to A. M. Rosenthal, April 15, 1999, www.polyconomics.com/searchbase/04-15-99.html.

имала две основне последице: прво, с порастом цена енергије дошло је до наглог пораста увоза; друго, на западноевропском тржишту је дошло до пада цена производа које је Југославија извозила, у првом реду због пада потражње услед светске рецесије. Такође је дошло до повратка гастербајтера у знатном броју што је појачало конкуренцију за ограничен број радних места).³⁶ Уз то је овај талас повратника погоршао стање незапослености у земљи, због смањења редовног девизног прилива, који је до тада био важан извор финансијских резерви земље. Због тога је југословенска економија била изожена сталном погоршању што се тиче трговине, што је у споју с умањивањем извозних капацитета обнављало негативне последице.

На основу приказаних токова Југославија се суочила с две могућности: у циљу смањења дефицита постојала је могућност да се побољша извоз преваходно развијањем нових извозних аранжмана, нарочито у области скупље, финалне производње. Остварење овог циља претпостављало је, међутим, континуиран и све већи увоз страног капитала и технологије као и снабдевање нафтом. Алтернатива, – у смислу појачане штедње кроз “преструктурирање привреде” – у то време је била политички прихватљива. Југославија је као многе источно-европске земље и земље Трећег света, проблем настојала да реши све већим задуживањем у иностранству. Половина седамдесетих била је период када су главне светске банке имале изузетну ликвидност, делом због реинвестирања петродолара земаља са Средњег Истока, тако да су напосто трагале за земљама заинтересованим за кредите. Југославија је од конзрцијума светских банака позајмљивала шаком и капом у циљу финансирања увоза нове технологије и побољшања производних капацитета – због чега није морала да уводи непопуларне мере штедње. Ти кредити, међутим, били су планирани на претпоставци о пролазности економских невоља на међународном плану. Та претпоставка ће се касније показати као неоснована. Крајем седамдесетих тржиште западне Европе и ОЕЦД-а било је незаинтересовано за југословенски извоз, тако да је потражња за југословенским робама била недовољна. Због тога се Југославија нашла у ситуацији да не може у уговореним роковима да враћа кредите. Други пораст цена нафте који је концидирао с Иранском револуцијом 1979, довео је до погоршања у виду пораста трговинског дефицита.³⁷ Пораст цена нафте Југославију је угрозио преваходно зато што, за разлику од осталих источно-европских земаља, није могла да добија совјетску нафту по дампинг ценама, него су морали да се

---

³⁶ Dyker, *Socialism, Development, and Debt*, 1990, 96.

³⁷ Дајкер (Dyker) сумира трговачку ситуацију овако: “Прве две године после нафтног шока – 1974 and 1975 – биле су врло лоше за стање валуте (current account). Следеће године забележен је мали пораст... али 1977. су опет пробијена сва очекивања... Други нафтни шок доводи до тренда погоршања, с 7.3 милијарде долара дефицита у 1979, и води директно до дужничке кризе која је избила 1982.” Dyker, *Socialism, Development, and Debt*, 1990, 95. Имајмо у виду да је у укупним југословенским потребама енергији за 1975. годину на сирову сирову нафта учествовала с 28%. Nygor, *Yugoslavia: A Country Study*, 1982, 133.

снабдевају по ценама на светском тржишту. Уз то је пораст камата у САД (почетком 1979) увећао југословенски дуг, пошто је овај био у доларском износу. Поред свега, може се говорити и о лошој срећи: земљотрес на јадранској обали 1979. Био је праћен подбачајем жетве исте године.³⁸

Пошто је постало неопходно да се обезбеди перспектива економског развоја Југославија је прихватила помоћ Међународног монетарног фонда.³⁹ Основна одлика политике ММФ-а је захтев земљама, које треба да уравнотеже дужнички биланс, да морају да постигну прилагођавање обарањем животног стандарда и смањењем увоза у циљу обезбеђења капитала за враћање дугова. Прилагођавање је почело 1979. и настављено је током осамдесетих, све до распада земље 1991. Резултати су били значајни, пошто су добра широке потрошње преусмеравана у избоз уместоу домаћу потрошњу. Британски економиста Дејвид Дикер (Давид Дукер) описао је последице такве политике по домаћу потрошњу:

Између 1981. и 1982. Увоз робе широке потрошње смањен је за 18%, а за основне робе уведено је рационасиање, за бензин, шећер, детерценте, уље и кафу. Истраживање спроведено од стране Привредне коморе Југославије за 1982. Утврдило је пад од 50% у снабдевању детерцентима, исто толики пад у снабдевању кафом и машћу 70% и 25%. Дошло је до великих несташица млека, путера и меса и до потпуне несташице каменог угља и гуме.⁴⁰

Уз то, “субвенције за храну су укинуте 1981; ‘цене енергије, хране и транспорта у 1983. су повећане за трећину. Све инвестиције за социјалне службе, инфраструктуру и капиталне пројекте, обустављене су.”⁴¹ Године 1989. После деценије економске кризе и структурног прилагођавања “око 60% југословенских радника живело је с примањима испод минималне плате коју је гарантовала држава, а животни стандард је пао за 40% у односу на 1982. – пошто се изједначио с нивоом из средине шездесетих година”.⁴² Због ритма отплате дугова Југославија је постала “извозник капитала на развијени Запад, независно од отплате камата. Због тога, она се добро уклапала у схему ‘перверзног трансфера ресурса’ од сиромашних ка богатим земљама што је било глравна одлика дужничких земаља почев од 1982.”⁴³ Тако је дошло до

³⁸ “Yugoslavia: What, no pork?” *The Economist*, November 17, 1979.

³⁹ Susan L. Woodward, “Orthodoxy and Solidarity: Competing Claims and International Adjustment in Yugoslavia,” *International Organization* 40, no. 2, 1986, 534-35.

⁴⁰ Dyker, *Socialism, Development, and Debt*, 1990, 131-32. У вези улози дуга у узроковању каснијег етничког рата, вид. такође одличну анализу: Michael Barratt Brown, “The Role of Economic Factors in Social Crisis: The Case of Yugoslavia,” *New Political Economy* 2, no. 2, 1997.

⁴¹ Woodward, “Orthodoxy and Solidarity,” 1986, 536.

⁴² Glenn E. Curtis, ed., *Yugoslavia: A Country Study* (Washington, DC: Library of Congress, 1990), chap. 3 (section “Unemployment and Living Standards”). Електронска верзија је доступна на адреси: <http://lcweb2.loc.gov/frd/cs/yutoc.html>.

⁴³ Dyker, *Socialism, Development, and Debt*, 1990, 169. Курзив у оригиналу.

окончања у погледу пораста животног стандарда – што је иначе био главни извор легитимности домаћег политичког режима. Први пут од четрдесетих година Југословени су били принуђени да прихвате низак животни стандард. Видећемо ускоро да су нови, много тежи економски услови током осамдесетих година били главни фактор који је зачео политичке и етничке конфликти, који су на крају довели до распада земље. После декаде прилагођавања по захтевима ММФ-а, 1990. године, Југославија је још увек имала спољни дуг од \$16.5 милијарди.⁴⁴

У међувремену, структурно прилагођавање су почели да критикују економисти који су раније заговарали ту политику. У време југословенске дужничке кризе, међутим, опроштај дуга није долазио у обзир као једна од опција. Западна финансијска заједница на челу с ММФ-ом инсистирала је на мерама штедње, како би осигурала враћење дуга. Инсистирање на отплати одражавало је техничке обзире – нарочито потребу да се избегне морални ризик, као и опасност нарушавања интегритета међународног система финансија. Уз то за стратегију ММФ-а постојала је значајна политичка мотивација: прилагођавање је имало за циљ демонтажу статичког економског система, како би овај био приступачнији за мултинационалне компаније. Један службеник Међу-америчке развојне банке дао је следећи коментар:

[За] особље Трезора САД... дужничка криза је значила јединствену прилику да се у дужничким земљама изведу структурне реформе под директивама Реганове администрације. Суштину тих реформи чинила је обавеза дужничких земаља да смање улогу јавног сектора као средства економског и друштвеног развоја и да се више ослоне на тржишне силе и приватне фирме, како домаће тако и иностране.⁴⁵

Слично томе, службеник Светске банке је запазио да је дужничка криза била “дар с неба” јер је међународним институцијама омогућила да промене економску структуру великог дела глобуса, у циљу слободнијег кретања капитала без обзира на границе.⁴⁶ Мада је прилагођавање представљано као техничко решење техничког проблема, било је ту политичких циљева који су се састојали у рушењу статичних социјалистичких система. Чак и такви конзервативци као што је Цад Вониски (Jude Wanniski) касније ће се питати није ли до наметања штедње дошло на “инсистирање спољне политике САД, којој се није свиђало што је Југославија била случај успешног тржишног социјализма.”⁴⁷

---

⁴⁴ “Advantage, None,” *The Banker*, September 1990.

⁴⁵ Jerome Levinson quoted in Doug Henwood, “Impeccable Logic: Trade, Development, and Free Markets in the Clinton Era,” *NACLA Report on the Americas* 26, no. 5, 1993 (Електронска верзија је доступна преко Expanded Academic Index).

⁴⁶ William Ryrice, of the International Finance Corporation, an arm of the World Bank, quoted in Henwood, “Impeccable Logic,” 1993.

⁴⁷ Jude Wanniski, Memorandum to A. M. Rosenthal, April 15, 1999, www.polyconomics.com/searchbase/04-15-99.html.

Последице преструктурисања привреде

Погледајмо сада како је економска криза погодила југословенску економију према подацима у табели 1. Видљив пад макроекономског раста започет 1973. појачан је после 1979. Продуктивност рада је у периоду 1965–72 расла за 4.3% годишње. Током 1973–79 тај пораст износи 2.7% – што значи просечан пад од 37% у односу на претходни период. Такође у ранијем периоду опада и стопа раста личних доходака. Бруто национални доходак током 1973–79 наставља да расте, али по стопи која није била одржива пошто је проистицала из акумулације на основу задуживања у иностранству. У току 1980–84. развој стагнира и вишенеће бити обновљен; национални доходак по глави становника, продуктивност рада и реалне зараде по први пут у историји комунистичке Југославије били су у сталном паду.

Тај развој догађаја био је у вези са спољашњим стимулансима: економски пад у 1973. и касније био је повезан са светском нафтном кризом и најдубљом светском рецесијом од тридесетих година наовамо. Тај (драматичнији) економски пад је после 1979. кореспондирао с другим нафтним шоком у свету и међународном дужничком кризом која се ширила земљама Источне Европе, Латинске Америке и Африке. Временска подударност је врло информативна: јер сугерише да је опадање југословенске привреде, после 1972. године, а нарочито после 1979, у већој мери било у вези с токовима глобалне економије него с унутареконским токовима.

У новим условима економског погоршања политика у Југославији је добила карактер игре нулте суме, у којој су различите интересне групе настојале да трошкове штедне и преструктурисања привреде у што већој мери пребаце на ривалске групе. Већи део те утакмице одвијао се на регионалном нивоу, пошто су се у кризи увећале традиционалне регионалне неједнакости. Најбогатије републике, Словенија и Хрватска, су у периоду 1970–88. чак поправиле своје економско стање, док су најсиромашнији региони – Црна Гора, Македонија и нарочито Косово, забележили још већи пад.⁴⁸ Не би се са сигурношћу могло рећи да су богати постали богаћији а сиромашни сиромашнији; највероватније је сваки регион после 1970. имао пад животног стандарда. Општи економски пад, повезан с дужничком кризом, у одређеној мери је погодио све регионе земље. Нема сумње да су у томе постојале значајне разлике. Све већи регионални сукоби временом су постали крајње опасни за земљу у целини. Како је дошло до регионалног економског подвајања тако се и њихово становништво међусобно отуђивало.⁴⁹ С једне стране, богаћије ре-

⁴⁸ Ове неједнакости су израчунате у оквиру укупног друштвеног производа појединачних република и покрајина, као проценти на савезном нивоу. Имајмо у виду да је Босна и Херцеговина, као релативно сиромашна република, била изузетак пошто у периоду 1970–88. није пала испод југословенског просека. Botev, "Where East Meets West," 1994, 463.

⁴⁹ Ово нарочито важи за Словенију као најбогаћију републику. Уз то, Словенија је усвојила стратегију разноврсног извора, с одређеним успесима, и током осамдесетих постајала је у све већој мери интегрисана у светску економију (нарочито *vis-à-vis* земаља ЕУ), а све мање је

публике су одбациле обавезе финансирања развоја мање развијених република. Овај програм регионалне помоћи у богатијим републикама никад није био популаран, тако да је у условима појачане штедње био виђен само као додатни терет. С друге стране, становништво сиромашнијих република било је увређено због другоразредног положаја и противило се покушајима смањења помоћи из савезне касе.

У току 1989. У истраживања јавног мњења утврђује се висок ниво етничке, расне и религиозне нетолеранције у целој Југославији. Најзначајнији налаз био је кореспонденција између највишег степена нетолеранције и екстремне економске неједнакости. Наиме, нетолеранција је имала највиши ниво у релативно богатој Словенији, као и у два најсиромашнија региона, на Косову и у Македонији. Косово је имало највиши степен нетолеранције у земљи, а Албанци – као најсиромашнија група у савезној држави – је била најнетолерантнија од свих осталих.⁵⁰ Била је очита тенденција да је пораст етничких тензија повезан с регионалном економском неједнакошћу.⁵¹

Општа атмосфера у Југославији почела је да се ближи економском и политичком очају. Коначно, популација у земљи је била урбанизована и већ увелико навикнута на завидан степен материјалног комфора, а нове мере штедње налагале су велику промену животног става. У марту 1991. Сузан Вудворт (Woodward) је писала: “Нерви омладине, неплаћених радника и уморних домаћица у Југославији доведени су до пуцања после декаде економске кризе... Емоционални замор изазива уличне демонстрације, испаде насиља и националистичко кржење мањинских права”⁵²

Нове политике етничких ривалитета

Строги економски услови су током историје доводили до опште опседнутости жртвеним јарчевима, нарочито из редова “страних” етничких и рели-

---

била интегрисана у економију Југославије. Преструктурисање економије произвело је од почетка нерешиве тешкоће у економији Југославије. Woodward, *Balkan Tragedy*, 1995, 64.

⁵⁰ Randy Hodson, Duško Sekulić, Garth Massey, “National Tolerance in the Former Yugoslavia,” *American Journal of Sociology* 99, no. 6, 1994, 1548, 1551.

⁵¹ Одавно је познато да се етнички сукоби погоршавају ако се етничке или регионалне разлике оптерете и растућим економским неједнакостима. Мајкл Хехтер је ту везу показао у класичној студији регионалне политике у Великој Британији. Основни образац који је он установио евидентан је и у југословенском случају. Michael Hechter, *Internal Colonialism: The Celtic Fringe in British National Development* (New Brunswick, NJ: Transaction Publishers, 1999).

⁵² Susan L. Woodward, “Yugoslavia: Civil Disorder is Continuation of a Constitutional Debate that Began in 1919,” *Los Angeles Times*, March 24, 1991. Вид. такође сведочење Вудвортове у Представничком дому, *The Use of Force in the Post-Cold War Era* (Washington, DC: US Government Printing Office, 1993), 59.

гиозних група. Антисемитизам је под таквим условима цветао, а у овом случају је дошлодо његовог пораста (нарочито у Хрватској). То није био случај с највећим делом земље, пошто су Јевреји у току II светског рата били готово истребљени. Уместо налажења спољашњег жртвеног јарца, југословенску политику су почеле да карактеришу оштре тензије међу етничким групама које су чиније федерацију.

Први значајнији политички немири у новој ери економске штедње избили су на Косову 1981. До побуне је довела тензија између албанске већине и српске мањине. Савезна влада је објавила ванредно стање, а армија је послата да успостави поредак.⁵³ Била је то прва од серије побуна у овој покрајини, до којих ће доћи током следеће деценије. У другим републикама, Словенији, Хрватској и Србији, интелектуални и литерарни кругови су почели да шире национализам, који је често био ексклузивистички и сепаратистички. Уз то, дошло је до пораста броја штрајкова у целој земљи, тако да је само 1987. Уњима учествовало ок 365.000 радника.⁵⁴

Било је почело ново доба масовне политике и *de facto* демократизације, мада под најгорим могућим условима. Како је СКЈ слабио, руководство је почело да се плаши од губитка монопола власти. За партију су нарочито били непријатни раднички штрајкови (пошто је владајућа идеологија била званично наклоњена радницима). Уз то, партији су посебно сметало формирање радничких синдиката на националној основи, формирани по угледу на *Solidarnosc* у Пољској. У циљу спречавања такве могућности власти су користиле репресију “најчешће грубо и с циљем да спрече савез интелигенције, радника и потенцијалних лидера, *по републичким границама*.”⁵⁵ Овим путем дошло је до даљег каналисања латентних тензија у регионалном и етничком правцу – што је водило спуштању политике на национални ниво.

Пошто се на крају показала неуспешност тактике да се одржи једнопартијска владавина, 1990. су у свим републикама одржани вишестраначки избори.⁵⁶ Данас се може рећи да су ти избори само појачали конфликте и убрзали националну дезинтеграцију. Гласање је било ограничено искључиво на републички ниво. То је водило јачању република – пошто су сада стекле демократску легитимност – и с тим повезаном слабљењу савезне власти. Предлози да се одрже савезни избори били су блокирани од стране Словеније и Хрватске.⁵⁷ У току последње деценије постојања Југославије као суверене државе савезна влада је све више слабила а демократизација је само појача-

⁵³ Malcolm, *Kosovo*, 1999, 384-35.

⁵⁴ Woodward, *Balkan Tragedy*, 1995, 56.

⁵⁵ Woodward, *Balkan Tragedy*, 1995, 77. Emphasis in original.

⁵⁶ Треба имати у виду да су становници Косова и Војводине гласали као део Србије. Већина косовских Албанаца, међутим, бојкотовала је изборе у знак протеста против српске репресије.

⁵⁷ Woodward, *Balkan Tragedy*, 1995, 131.

вала тај основни тренд. Првим таласом масовне политике, крајем осамдесетих, напуштени су табуи против јавних излива етничке мржње. Појавила се нова класа политичара, способних да мобилишу следбенике на етничкој основи, често уз пропаганду нетолеранције. Овде не можемо шире да испитамо контекст југословенске унутрашње политике током осамдесетих или да се шире бавимо политичким фигурама које су се појавиле у том периоду. Уместо тога, пажњу ћемо усмерити на две основне фигуре: Слободана Милошевића и Фрању Туђмана.

Милошевић као ауторитарни демократа

Оно чему нас историја учи, ако нас уопште нечему учи, је да је “људска природа” у великој мери пластична, подложна утицајима друштвеног контекста у коме се обликује и – што се политике тиче – обликује путем алтернатива које јој нуде агилни појединци и институције.

Валтер Дин Барнам⁵⁸

Милошевић је од свих републичких лидера дао највећи допринос каснијем распаду савезне државе увођењем новог стила политичког вођства – путем националистичке демагогије. Сигурно је да у томе није био једини, као што није био најопаснији. Али је неспорно био први који је моћ успоставио на етничкој основи. Своју каријеру је, иначе, почео безазлено, када је као комунистички функционер вичан економским питањима, постао директор Београдске банке. Западни званичници који су Милошевића познавали током осамдесетих, били су импресионирани његовом економском компетентношћу, пријатним опхођењем и владањем енглеским језиком.⁵⁹ Што се тиче економије био је за реформу у прилог слободног тржишта. Касније је комисија под његовим надзором 1988. заговарала политику слободног тржишта готово идентично као и програм ММФ-а.⁶⁰

Међутим, Милошевић је постепено, пре осталих, увиђао нови потенцијал етничке политике. Током 1986-87. постао је популиста и српски националиста, увео је нову реторику која је значила разлаз с традиционалним комунистичким тривијалностима. Према југословенском посматрачу тог периода:

Он није баш рођени говорник; његов говор је нешто пребрз и јасно је да је више вичан читању него импровизовању. Али, то што говори нешто је ново у

---

⁵⁸ Walter Dean Burnham, *The Current Crisis in American Politics* (New York: Oxford University Press, 1982), 16.

⁵⁹ Reneo Lukić and Allen Lynch, “US Policy towards Yugoslavia: From Differentiation to Disintegration,” in Raju G. C. Thomas and H. Richard Friman, eds., *The South Slav Conflict* (New York: Garland, 1996), 264-65.

⁶⁰ Woodward, *Balkan Tragedy*, 1995, 107.

југословенској политичкој пракси. Милошевић је просто искочио из стега досадашњег политичког жаргона, окошталога током деценија трајања. Његови говори не трају дуго а садрже реченице чије значење аудиторијум схвата врло брзо. Док говори не теоретише, као што је до њега био случај код свих осталих, чак и у баналним приликама... Излаже у кратким и једноставним реченицама, с метафорама, поређењима и паролама које се разумеју без тешкоћа и брзо прерастају у “народне изреке”.⁶¹

Милошевић је такође био способан да привуче српске интелектуалце од којих су многи, нарочито чланови Српске академије наука, отишли у националистичком правцу. Интелектуалци Академије су постали десно антикомунистичко крило, што Милошевића није спречило да их придобије упркос својој комунистичкој афилијацији.⁶² Касније је Милошевић, повремено, сарађивао са десним националистом Војиславом шешељем.

Опремљен новим, изузетно успешним говотрничким стилем, Милошевић је наставио да консолидује власт Савезу комуниста Србије. У току 1986. успео је да савлада опоненте и постане лидер српских комуниста, а тиме и лидер републике Србије. Током успона ка власти стекао је углед браниоца права Срба који су живели ван Републике Србије и нарочито на Косову. У заступању тих права против албанских (стварних и наводних) угрожавања Срба добио је значајну подршку. Под његовом влашћу Србија је умањила независни статус Косова; Албанци су били подрвгнути дискриминацији од стране савезних и републичких снага, које су фактички владале Косовом у ратном стању. Опис атмосфере застрашивања на Косову, по увођењу ратног стања, дао је Ноел Малколм:

23 марта 1989. покрајинска Скупштина Косова се суочила с ванредном ситуацијом, с тенковима и бреним колима испред зграде... Косовска “аутономија” је била умањена на пуку формалност... реакција је била непосредна и снажна. Крајем марта било је евидентирана смрт 21 демонстранта и 2 полицајца; крајем априла бројка је прешла 100... Многи припадници албанске елите – интелектуалци, функционери, директори предузећа – били су похапшени, а више до 200 је било у затвору, а да више месеци нису могли да ступе у контакт с адвокатима.⁶³

‘Српска мањина на Косову је прихватила Милошевићеву заштиту споља (без обзира што је албанска већина била против). Милошевић је такође био популаран у Војводини, где су Срби били у већини, као иу Црној Гори. Током 1988–89 Милошевић је био изузетно успешан у усмеравању протеста против умерене комунистичке власти у Црној Гори и Војводини, као и на Косову.

⁶¹ Cohen, *Broken Bonds*, 1995, 74-75.

⁶² Ivo Banac, “Historiography of the Countries of Eastern Europe: Yugoslavia,” *American Historical Review* 97, no. 4, 1992, 1099-1104.

⁶³ Malcolm, *Kosovo*, 1999, 344-45. See also Catherine Samary, *Yugoslavia Dismembered* (New York: Monthly Review Press, 1995), 79.

Уместо њих устоличене су промилошевићевске фракције. Ове Милошевићеве акције биле су праћене масовном подршком на демонстрацијама. Бес и фрустрације демонстраната биле су делом последица економске кризе и “реформи” (које је у то време Милошевић подржавао и усмеравао). Према Миши Гленију: “Незапослени млади људи били су плаћени да путују Србијом, Косовом и Војводином, како би учествовали у тим [про-Милошевићевим] турнејама”⁶⁴

У децембру 1990. у одговору на општу климу демократизације Милошевић је у Србији одржао вишестраначке изборе. Бирачи Војводине и Косова гласали су као становници Републике Србије. Милошевић је Савез комуниста Србије претворио у Социјалистичку партију коју је користио као основно оруђе у изборима. Добио је знатном већином и тако се успоставио као демократска фигура, као изабрани председник Србије. Избори су одржани уз Милошевићева настојања да опозицији онемогући приступ медијима, уз репресију на Косову и општу атмосферу страха који је у то време преовладавао у Србији. Албанска већина на Косову изборе је бојкотовала у знак протеста репресији.⁶⁵ С друге стране, избори нису били потпуно монтирани. Опозиционе партије су учествовале у кампањи, а имали су ограничен приступ медијима. Такође је опозиција учествовала у бројању гласова.⁶⁶

По устаљеном новинарском клишеу Милошевић је био називан именима као: “диктатор”, “Садам”, “Ким Ил Сунг” или (што је било заиста оригинално) “Адолф Хитлер”. То су, међутим, била велика претеривања. Милошевићев режим се састојао од комбинације демократских и ауторитарних метода, тако да није био чисто диктаторски. Опозиционе странке и медији били су под сталном паском, али нису били забрањени. С изузетком Косова Милошевић уопште није владао путем репресије. Инострана штампа, која је генерално била против Милошевића, констатовала је да су избори 1990. били фер. *Washington Post* му је признао да је “преживео слободне изборе.”⁶⁷ Према *New York Times-u*, избори у Србији су били “први слободни избори у републици за пет деценија.”⁶⁸ Чак су и словеначки лобисти забележили “завршетак првих демократских избора у свим југословенским републикама”, укључу-

---

⁶⁴ Misha Glenny, *The Fall of Yugoslavia* (New York: Penguin, 1996), 34.

⁶⁵ Cohen, *Broken Bonds*, 1995, 157.

⁶⁶ Cohen, *Broken Bonds*, 1995, 155.

⁶⁷ “25,000 Rally in Belgrade, Protesting Serbian Leadership,” *Washington Post*, March 28, 1991. Треба имати у виду да је чланак оштро антимилошевићевски интониран.

⁶⁸ “Former Communists in Serbia Win Majority in Parliamentary Vote,” *New York Times*, December 26, 1990.

јући Србију.⁶⁹ Глени, као најскептичнији, тврди: “Нико није оспорио Милошевићеву победу, али многи оспоравају њен степен.”⁷⁰

За илустрацију погледа изнутра, биће занимљиво да наведемо извештај Freedom House-а, за 1998-99. think tank групе за људска права с блиским везама с америчким естаблишментом. Извештај је веома критичан због ситуације људских права у Милошевићевој Југославији; у том погледу стање у земљи је било нешто боље него у Северној Кореји. Ипак, извештај садржи важне информације које не потврђују тако негативан рејтинг. У извештају се признаје, на пример, да постоје опозиционе странке и да су “српски парламентарни избори генерално узев били слободни и фер”.⁷¹ То би значило да је Милошевићев режим био једина “диктатура” у историји која је дозволила слободне вишестраначке изборе. Поврх свега, у поменутом извештају Милошевићев режим се карактерише као ауторитарна или “нелиберална” демократија, која поседује елементе ауторитарне и демократске владавине.⁷² Иако резултат није близак Цеферсону, ипак је далеко до Северне Кореје.

У домену економске политике Милошевић је показао да има врло флексибилна гледишта. Као што је већ истакнуто, почео је каријеру као заступник слободног тржишта и с добрим везама у западним финансијским круговима. Међутим, крајем осамдесетих преобразио се у перјаницу социјализма и у противника тржишне реформе. Иако је 1989. подржавао политички плурализам, изјавио је одлучно: “Ако се тај такозвани политички плурализам користи као друго име за поткопавање Југославије и социјализма онда смо ми у Србији против.”⁷³ Следеће, 1990. године, пошто је савезна влада предложила далекусежну економску либерализацију Милошевић је подстакao организовање масовних демонстрација против тог плана.⁷⁴ Тада је Милошевићева партија преименована у Социјалистичку партију Србије.

Тако је Милошевић наставио да комбинује отворен српски национализам с традиционалним социјалистичким темама – што је било чудна али не и тако ретка комбинација. Откуда померање улево у економској филозофији? Једна могућност је да је осетио непопуларност структурног прилагођавања привреде (уз носталгију за срећним данима из времена Тита). Такође је могуће да је Милошевић имао савез с ЈНА, као бастионом комунистичког тради-

⁶⁹ Peter Millonig, “A Case for Yugoslavia’s Breakup,” *Christian Science Monitor*, January 29, 1991.

⁷⁰ Glenny, *The Fall of Yugoslavia*, 1996, 45.

⁷¹ Freedom House, “Country Reports: Yugoslavia (Serbia and Montenegro),” in *Freedom in the World 1998-1999*, <http://freedomhouse.org/survey99/country/>.

⁷² Fareed Zakaria, “When Switching Channels Isn’t Enough: The Rise of Illiberal Democracy,” *Foreign Affairs* 76, no. 6, 1997.

⁷³ Quoted in Cohen, *Broken Bonds*, 1995, 79.

⁷⁴ Milan Andrejevich, “Yugoslavia: The Government’s Economic Reform Program,” *Report on Eastern Europe*, February 9, 1990, 33.

ционализма. Коначно, треба имати на уму да је Милошевићева жена, Мирјана Марковић – професор социологије и јавна фигура за себе – имала тврда марксистичка гледишта и више идеологизован поглед на свет од свог мужа.⁷⁵ Она се 1990, прикључила посебној партији Савезу комуниста – покрет за Југославију, која је била отвореније комунистичка него СПС јер су јој језгро чинили генерали ЈНА.⁷⁶ Марковићева је била главни заговорник задржавања социјалистичке економије и у томе је био њен превасходни утицај на Милошевића.

Према томе, било да је то учинио из искреног идеолошког уверења, под притиском супруге или – што је највероватније – из опортунитета, тек Милошевић је 1990. постао тврд заговорник идеје да Србија и Југославија задрже социјалистички режим.⁷⁷ Одлука да се пребаци на политичку левицу била је одлучујућа за омразу западне штампе према њему. Од 1990. Надаље, Милошевић је био мета напада, са стандардним епитетима међународног вампира *de iure*: *Washington Post* га назива “тврдокорни социјалиста”;⁷⁸ за *Los Angeles Times* он је предводник “тврде линије комунистичке владе.”⁷⁹ Канадски *Toronto Star* пише о “комунистичком председнику Слободану Милошевићу.”⁸⁰ Речи “тврда линија” и/или “комуниста” биле су синоними у новинским описима Милошевића. Лондонски *Independent* је дао посебно колоритан портрет:

Таквих лидера као што је Слободан Милошевић више нема. Четвртасте главе, удебљалог лица, стиснутих очију, српски председник чита текст свог говора уз правилну пратњу аплаузима гомиле, као комунистички бос старог кова који је другде у Источној Европи морао да нестане... Укратко, Милошевић је диносаурус... Споља гледано, ситуација је јасна. “Мислим да је осуђен”, каже

---

⁷⁵ Mira Marković, *Night & Day: A Diary, December 1992-July 1994* (Kingston, Ontario: Quarry Press, 1996). У овој књизи Марковићева изражава подршку социјализму и политичкој левици. Такође изражава одбојност према етничком шовинизму који је прекрио бившу Југославију – а ипак, не помиње улогу свог мужа у подгревању те атмосфере.

⁷⁶ “League of Communists – Movement for Yugoslavia Founded as Heir to LCY,” *BBC Summary of World Broadcasts*, November 22, 1990.

⁷⁷ Опортунистичко становиште најизраженије заступа Лора Силбер. Њеном чланку се може приговорити што напада лично Милошевића и његову породицу, често без озбиљних разлога (Милошевићева жена, Мира Марковић “увек је изгледала као аљкава, престарела ученица”); због неуверљивости тврдњи (нпр. “Идеја о Милошевићу као вођи Срба је, наравно, очигледно смешна”); као и због нашироке употребе гласина и информација из друге руке (“Према Чоловићу, Марковићева... у својој дисертацији не наводи ни један страни извор” – курзив додат). Ипак портрет Милошевића као опортунисте без привржености идеологији изгледа уверљиво и у складу с познатим чињеницама. Laura Silber, “Milošević Family Values: The Dysfunctional Couple that Destroyed the Balkans,” *New Republic*, August 30, 1999.

⁷⁸ “25,000 Rally in Belgrade, Protesting Serbian Leadership,” *Washington Post*, March 28, 1991.

⁷⁹ “Sliding toward Civil War in Yugoslavia,” *Los Angeles Times*, March 22, 1991.

⁸⁰ “Serbians Reelect Socialist Party,” *Toronto Star*, December 26, 1990.

један западни дипломата. Други је рекао: “Можда ће се држати два дана, две недеље, два месеца или две године, али с њим је готово”.⁸¹

Што се тиче Немачке, уводник у *Frankfurter Allgemeine Zeitung* обнавља језик Хладног рата и Србију назива “последњи бастион лењинизма у Европи.” Србија би временом могла да постане “тврђава комунизма” из које би, једног дана, могло да дође до обнове Совјетског Савеза и поновног ширења лењинизма-стаљинизма диљем Источне Европе.”⁸² Чак и у Француској, традиционално Србима најнаклоњенијој западној земљи, већи део штампе је усвојио стандардну реторику. Према листу *Le Monde*, југословенска политика је понудила “избор између демократског плурализма у Словенији и Хрватској и социјалистичког ауторитаризма у Србији.”⁸³

Не може се оспорити привлачност претпоставке да је ово негативно писање штампе своје разлоге пре имало у Милошевићевом национализму, ауторитарним тенденцијама и кршењу људских права на Косову, него у идеолошким ставовима. Међутим, разматрања која рачунају с људским правима не могу да објасне оштрину западног непријатељства. Видећемо да је међународна штампа отворено подржавала балканске политичке фигуре које су биле исте као и Милошевић. Основни разлог за непријатељство према Милошевићу био је у његовим антикапиталистичким гледиштима, тако да је био оцењен као препрека пуном укључењу Југославије у капиталистички Запад. Чињеница да су напади на Милошевића били филовани оштрим антисоцијалистичким и антикомунистичким флоскулама потврђује идеолошки карактер тих напада. На тај начин, брзо је успостављена слика “црвене” Србије, коју је надаље само требало одржавати путем познатог феномена плаћеног новинарства (paid journalism). Та слика је имала одлучујућу улогу у погледу страног уплитања у балкански сукоб.

Ауторитарна демократија у Хрватској

Друга националистичка фигура која се појавила почетком осамдесетих година, био је Фрањо Туђман из Хрватске. Каријеру је почео као комуниста и

⁸¹ Занимљиво је да се у чланку ипак признаје да је Милошевић изабран на “слободним изборима”. Његова победа се објашњава тиме што је контролисао медије, као и томе што је уважио захтеве да не затвара фабрике. “A Dinosaur Down but not Out: Slobodan Milošević, Serbia’s President,” London *Independent*, March 23, 1991.

⁸² Johann Georg Reissmueller, “Worum es in Jugoslawien Geht,” *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, February 4, 1991. Translated from the German by Roland Lechner.

⁸³ Daniel Vernet, “La Poudrière Yougoslave: Les Pays Européens ont Tort de ne pas Assez se Préoccuper des Risques d’Eclatement de la Fédération,” *Le Monde*, May 24, 1991. У другом чланку у *Le Monde* Милошевић се већ у првој реченици помиње као “стари апаратчик”. Alain Debove, “Yougoslavie: L’Effondrement du Communisme et la Résurgence des Nationalismes,” *Le Monde*, July 11, 1991. (Превод с француског Дејвид Гибс).

партизански борац у току II светског рата, да би касније постао генерал ЈНА. Током шездесетих година напушта ЈНА и постаје тврди националиста. Аутор је “ревизионистичке” историјске књиге у којој тврди да су званичне процене побијенх Срба и Јевреја у II светском рату претеране. Туђман постаје политички активан у току националистичке побуне у Хрватској 1970-71. Касних осамдесетих је основао Хрватску демократску заједницу (ХДЗ), како захваљујући свом историјском ревизионизму, тако и подршци значајне и утицајне хрватске заједнице у САД, Канади и Немачкој. Ови последњи су били значајни за финансирање ХДЗ.⁸⁴ Ова странка је од почетка ширила атмосферу националне нетолеранције, а неки њени активисти су се отворено представљали као наследници усташа Анте Павелића из II светског рата. Павелић је постао предмет обожавања упркос савезу с нацистичком Немачком, или управо због тога.

Поштено речено, Туђман је био други случај ауторитарног демократе који је на власт дошао путем слободних и поштених избора (бар у ограниченом обиму који су могле да контролишу опозиционе странке, гласање је било опште а бројање гласова углавном коректно). У исто време, Туђман је јачао атмосферу страха која је подсећала на Милошевићеву тактику. Према студији Џил Ирвина (Jill Irvine): “Екстремисти у ХДЗ и [Туђман лично] изражавали су непријатељство према опозицији, на распону од денунцијација политичких противника као “непријатеља хрватског народа” до харангирања опозиционих лидера и странака, и до директног застрашивања па чак и убиства политичких противника. На крају, општа пракса оптуживања политичких опонената за такозвану ‘издају’ хрватске ствари довела је до несносне атмосфере која је сасвим онемогућила демократску размену гледишта.”⁸⁵ Туђман и његови следбеници су се определили за насилнички национализам који је отворено заговарао да је република Хрватска држава етничких Хрвата, у шта је била укључена сумња (у најбољем случају) према сразмерној мањини не-Хрвата, посебно према Србима.⁸⁶ Ни Туђман није био уздржан у употреби запаљиве реторике. Током кампање 1990. Славио је усташе тврдњом да је НДХ “изражавала вековне тежње хрватског народа”, а касније је додао: “На срећу, моја жена није ни Српкиња ни Јеврејка.” Што се тиче Јевреја, рекао је “геноцидно насиље је природан феномен у складу с људско-друштвеном и митско-божанском природом. Он није само допуштен, него се и препоручује.”⁸⁷ Ка-

---

⁸⁴ Brown, “The Role of Economic Factors,” 1997, 5 (електронска верзија доступна преко EBSCOhost); Glenny, *Fall of Yugoslavia*, 1996, 61.

⁸⁵ Jill Irvine, “Utranationalist Ideology and State Building in Croatia, 1990-1996,” *Problems of Postcommunism* 44, no. 4, 1997, 6 (електронска верзија доступна преко EBSCOhost).

⁸⁶ Robert M. Hayden, *Blueprints for a House Divided: The Constitutional Logic of the Yugoslav Conflicts* (Ann Arbor MI: University of Michigan Press, 1999), 70.

⁸⁷ Први и трећи цитат према David Martin, “Croatia’s Borders: Over the Edge,” *New York Times*, November 22, 1991; други цитат преузет из Cohen, *Broken Bonds*, 1995, p. 112, no. 57.

није је усташког команданта Иву Ројницу номиновао за хрватског амбасадора у Аргентини (номинација је повучена због талас апротеста у аргентинској штампи). Туђман је такође дозволио преименовање школа у част пронацистичких фигура нацистичког периода.⁸⁸

У крајње оптерећеној негативној атмосфери српска мањина је била подвргнута дискриминацији, харанги и насиљу. С нападима је почело пре него је Хрватска постала независна. Богдан Денић пише да је у урбаним деловима Хрватске дошло до таласа убијања Срба: “Није било од помоћи што су хрватске власти [под Туђманом] учиниле мало или готово ништа на заштити Срба, пошто су већ ‘нестали’ у Госпићу, Загребу, Задру и осталим градовима. Извршиоци масовне ‘кристалне ноћи’ у Задру, пролећа 1991, и других испада против Срба никад нису приведени правди.”⁸⁹ Миша Глени иде даље и указује на саучесништво власти у тим убиствима:

Од маја 1991. надаље, српска имовина, нарочитоу кризним подручјима под хрватском контролом, постала је мета регуларних бомбашких напада... И пре него је рат почео, хрватска влада се побринула да подстакне националистички мотивисане злочине против српског становништва. Пошто је... њена полиција и војска била укључена у покоље [курзив мој] невиних Срба... урбани Срби су били међу најбројнијим жртвама рата, о чијој патњи се, међутим, веома мало зна. Десетине хиљада су били избачени из својих домова.⁹⁰

Пошто су истребљења која чине Срби била предмет широке пажње током последње деценије, корисно би било имати на уму да су и Срби такође били жртве истеребљења и да су по броју жртава заиста међу првима. У сваком случају, српска мањина која је живела у Хрватској имала је све разлога да се плаши ХДЗ власти. А још више разлога су имали да се плаше независне Хрватске, која би се ослободила свих ограничења од стране савезне власти у погледу третмана мањина. Према томе, српски страхови нису били плод параноје или незнања, него објективних чињеница.

Западна штампа је повремено извештавала о Туђмановим провокативним ставовима – што је било намењено онима који су били вољни за пажљиво читање – али на томе није инсистирала. Посебно су злочини над Србима пролазили не приметно, без писања о њима. Требало је чекати до Туђманове смрти 1999, да би штампа признала мрачну страну хрватског национализма (објава Туђманове смрти у лондонском *Sunday Telegraph* имала је наслов “Да, био је монструм, али био је наш монструм”⁹¹). У време слома Југославије, међутим, Туђман је у страниој штампи углавном позитивно представљан, а јуна

⁸⁸ Stephen Kinzer, “Pro-Nazi Rulers’ Legacy Still Lingers for Croatia,” *New York Times*, October 31, 1993.

⁸⁹ Denitch, *Ethnic Nationalism*, 1996, 41.

⁹⁰ Glenny, *The Fall of Yugoslavia*, 1996, 121-23.

⁹¹ Misha Glenny, “Yes, He was a Monster, but He was Our Monster,” London *Sunday Telegraph*, December 12, 1999.

1990. *The New York Times* му објављује промотивни чланак под насловом “Све што Хрвати желе је демократија.” Ту Туђман користи уобичајене фразе, рачунајући на сензибилитет западног читаоца: “Ми, народ Хрватске, ризиковали смо своје животе да унапредимо демократску партију и да гласамо по савести. И ми смо наставили да ризикујемо своје животе у одбрани од тоталитарног комунизма.”⁹² Ове баналности су биле примљене толико добро да је следеће године други Туђманов чланак објавио *Washington Post*.⁹³ Туђман је углавном био приказан као тип либерала заговорника демократије и слободног тржишта, насупрот мрском неокомунисти Милошевићу.⁹⁴ Туђманови по тези ка сецесији такође су били приказани у ласкавом светлу. Чак су и борци за људска права били део просецесионистичког табора: 1990 Џери Либер, извршни директор Хелсинки Воча био је коаутор чланка “Зашто чувати целовитост Југославије”, где је заговарао распад земље. Чланак је садржавао напад на српску репресију на Косову, али не помиње ни једном речи Туђманов прогон Срба у Хрватској.⁹⁵ Слика о српској агресији као основној сили у основи сукоба на Балкану била је рано успостављена, да би касније била представљана као неизбрисива.

Као додатак догађајима у Србији и Хрватској, демократизација у осталим републикама довела је на сцену партије и етнички обојене владе. Нетолеранција је постала норма.⁹⁶ То је важило и за Словенију, која је имала углед најдемократизованије републике. Словеначки Устав из 1991. Је имао члан који је помињао “словеначку нацију”, при чему је реч “нација” имала етничко значење. Тиме је била сугерисана органска веза између “нације” и словеначке етничке групе, што је имплицитно значило искључивање не-словенских мањина који су у Словенији живели. У складу с тим, не-словенске мањине биле су подвргнуте дискриминацији и харанги. Неких 30% не-Словенаца било је

---

⁹² Franjo Tudjman, “All We Croatsians Want is Democracy,” *New York Times*, June 30, 1990. Слично, представници словеначке владе имали су на располагању простор у *Christian Science Monitor*. Вид. Peter Millonig, “A Case for Yugoslavia’s Breakup,” *Christian Science Monitor*, January 29, 1991.

⁹³ Franjo Tudjman, “Our Liberty Is Our Life,” *Washington Post*, July 4, 1991.

⁹⁴ У том погледу репрезентативна је студија Sabrina Ramet, *Balkan Babel*. Реметова износи познат аргумент да су до распада Југославије довели Милошевић и остали српски политичари, док избегава да помене провокације од стране Туђмана и осталих не-Срба. Туђман је просто окарактерисан као “некомунистички либерал”, који углавном решава ствари, његови нелиберални ставови се не помињу. Уз то, ауторка имплицира да су страхови Срба углавном били неосновани: “Српски политичари су ширили приче о ‘ватиканско-коминтерновској’ завери (која је, наводно, замшљена на корист Хрватске) и *оптуживали хрватске политичаре за геноцидне тенденције* [курзив додат].” Ове оптужбе за геноцидне намере се не критички не размотрају. Вид. Ramet, *Balkan Babel*, 1996, 22, 42.

⁹⁵ Jeri Laber and Kenneth Anderson “Why Keep Yugoslavia One Country?” *New York Times*, November 10, 1990.

⁹⁶ За анализу начина на који је путем нових устава успостављена та нетолеранција, вид. Hayden, *Blueprints for a House Divided*, 1999, chaps. 4, 6.

лишено грађанских права само због етничке припадности. Уопште узев, оштри судови Роберта Хајдена (Robert Hayden) написани 1992. показали су се као умерени: “На укупној територији бивше Југославије ниво индивидуалних слобода и права и слободе штампе је много мањи под новим ‘демократским’ режимима него што је био у последњим неколико година владавине комунизма.. Нагло прихватање резултата избора као извора демократске легитимности победника омогућило је да партије и политичари без икаквих демократских склоности упадну у замку [“демократије” као] новог постсоцијалистичког култа политичке светиње”⁹⁷

Сецесионистички импулс

Изнад свега, избори 1990. су значили главни удар (setbacks) јединству Југославије. Наследници Савеза комуниста победили су једино у Србији и Црној Гори, и у тим републикама нове социјалистичке партије су биле промотори српског национализма. По свој прилици је било неизбежно да поменути избори у свим републикама припреме сцену за коначан политички сукоб (rupture).

Први потез ка разбијању Југославије повукле су две најбогатије републике, Словенија и Хрватска. Њихове мотиве могли бисмо овако описати: прво, обе републике су за сецесионизам имале економски интерес. То је, чини се, био главни мотив. Као што смо видели Словенија и Хрватска су увек биле најбогатије републике у Југославији, а њихова финансијска издвајања је савезна власт у Београду користила за инвестирање у неразвијене републике и покрајине на југоистоку земље. У току 1990-91. Овај програм економске помоћи био је мета негативне политичке агитације. Немачка штампа – генерално пријатељски расположена према сецесионистима – није имала илузија у вези стварних мотива за сецесију. Према писању у *Die Zeit* из Хамбурга: “Словенија и Хрватска желе да напусте федеративну Југославију *пошто источне републике виде као препреке за свој просперитет* [курзив ауторов]. Изнад свега, Словенци... мисле да због тога не могу да достигну европски животни стандард. Они такође мисле да дају сразмерно највећи део у савезни буџет и у фонд за неразвијене.”⁹⁸ Минхенски *Süddeutsche Zeitung* пише слично: Словенија “је преко мере оптерећена, пошто у националном дохотку учествује с 22% као и у фонду за неразвијене. *То је основни разлог зашто многи Словенци подржавају независност.* [курзив ауторов].”⁹⁹ Укратко, економски интерес је био снажан мотивациони фактор. Себични интерес је

⁹⁷ Hayden, “Yugoslavia’s Collapse,” 1992, 1377, 1381.

⁹⁸ Dirk Kurbjuweit, “Yugoslavia’s Other War,” *World Press Review*, November 1991. Превод чланка из *Die Zeit*.

⁹⁹ Jens Schneider, “Slovenia Searches for Europe,” *World Press Review*, January 1993. Превод чланка из *Süddeutsche Zeitung*.

вероватно био основни разлог сецесије; то је имплиците признао и амбасадор САД Ворен Цимерман који је за Словенију приметио: “Њихов порок је био у себичности.”¹⁰⁰

Друго, за сецесију Словеније и Хрватске постојали су и идеолошки разлози. Избори 1990. су на власт довели неолибералне партије (у економском смислу речи), које су намеравале да убрзају приватизацију, да одбаце последње остатке социјализма и да се капиталистичком Западу прикључе што је брже могуће. Иза тих разлога код Словенаца и Хрвата је било страха да би социјалистичке републике, на челу са Србијом, у томе биле само препрека. Зато је жеља да се осујети такав сценарио дала додатни имопулс тежњама за сецесијом. Словеначки лидери нису крили своје циљеве. Тако су економисти Јанез Прасникар и Живко Прегл заговарали “реформу” с циљем успоставе слободе тржишта у оквиру Југославије, у чланку објављеном у *American Economic Review* из маја 1991. При крају текста закључују: “Неке републике раде на независности уверене да ће програм стабилизације реализовати успешније као самосталне него у [југословенској] заједници.”¹⁰¹

Треће, лидери Словеније и Хрватске су рачунали на подршку споља, и у томе су највише рачунали на Немачку. Немачка интервенција започета 1990, док је Југославија још била јединствена држава. Те године немачки званичници преко своје обавештајне службе почињу сарадњу с хрватским националистима и с њима оснивају хрватску тајну службу и службу безбедности. Утицај Немачке на Хрватску не изненађује, пошто је у питању република која је с Немачком имала историјске везе и била спремна на обнову веза с њом. Ова рана немачка интервенција – мада мало знана – добро је документована у војним публикацијама САД и Велике Британије. Према чланку у *Jane's Intelligence Review*:

Политички најважнију везу у иностранству Хрватска обавештајна служба има с Немачком... Тај *de facto* савез, као крајње контроверзан, у неким круговима ЕУ и НАТО примљен је с доста узнемирења. Што се тиче оцена у земљи, немачки савез с Хрватском у области обавештајног рада и унутрашње безбедности је провокативан за српску пропаганду... која повлачи директну аналогију између данашњих немачко-хрватских односа и нацистичког покровитељства марионетске државе Анте Павелића током II светског рата... Немачка влада је потпуно свесна да у хадезевском владајућем апарату и служби безбедности значајну улогу имају усташки елементи.

Запазимо да је понета у времену, *када* Немачка почиње обавештајно да помаже Хрватској. У том погледу *Jane's* извештај је недвосмислен: “*Датирајућу*

---

¹⁰⁰ Zimmerman, *Origins of a Catastrophe*, 1996, 71.

¹⁰¹ Prasnkar and Pregl, “Economic Development in Yugoslavia in 1990,” 1991, 195. Потребно је да се нагласи да је у то време Живко Прегл био заменик југословенског Министра иностраних послова. Касније је напустио савезну владу и придружио се присталицама новоотцепљене, независне Словеније.

уназад, најраније у 1990, док је Хрватска још увек република међународно признате државе [курзив ауторов]. Немачко укључење у послове хрватске обавештајне службе почело је оснивањем хрватске службе безбедности.”¹⁰² Ово је потврђено у посебном извештају у америчкој публикацији *Defense & Foreign Affairs – Strategic Policy*.¹⁰³ Поменуте акције су биле далеко од политичке неутралности, с обзиром на асоцијације у вези отворено фашистичких елемената у хрватској обавештајној служби. Тако се показује да је Немачка активно припремала Хрватску за независност обезбеђујући јој за то институционалну основу. Хрватски лидери су унапред били сигурни да ће Немачка, као доминантна сила у Европи, подржати њихову независност и одвајање од Југославије. Изгледа вероватно да је исту сигурност делило и руководство Словеније. Према томе, немачка спољна политика је била трећи од основних чинилаца у сецесији Хрватске и Словеније.¹⁰⁴

На крају, четврти фактор сецесионизма био је у страху од надмоћи и несразмерно већег утицаја Србије унутар југословенске федерације. Нема сумње да је том страху допринео Милошевићев успех у докрајчењу аутономије Косова и Војводине, као и уплитање у ствари Црне Горе. Милошевићева спремност да употреби бескрупулозне методе у реализацији свог интереса и нарочито успеси у томе, допринели су порасту тензија у федерацији. Што се тиче баланса снага, “фактор Милошевић” је био умногоме предимензионисан као посебан разлог за сецесију. Промилошевићевски удар није имао реалних шанси у Словенији и Хрватској, где је живело релативно мало Срба. А сигурно је да у то време Милошевић *није* био једини у Југославији који се користио бескрупулозним методама. Ипак, агресивна тактика Милошевића и његових следбеника мора да се урачуна међу факторе који су утицали на лидере Словеније и Хрватске да се определе за сецесионизам.

Пут у рат

С 1990. годином СФР Југославија улази у последњу годину свог постојања као јединствене државе, пошто словеначке и хрватске политичке елите појачавају активности у правцу сепаратизма. Институционалне структуре савезне власти у Београду – које иначе ни раније нису биле нарочито снажне

¹⁰² Marko Milivojevic, “Croatia's Intelligence Services,” *Jane's Intelligence Review*, September 1, 1994.

¹⁰³ Gregory Copley, “FRG Helps Develop Croatian Security,” *Defense and Foreign Affairs – Strategic Policy*, February-March 1994. Немачки новинар Ерих Шмит-Енбом тврди да је немачка обавештајна служба почела активно да подржава хрватске националисте много раније – још 1971. Међутим, пошто нисам успео да нађем озбиљнију директну потврду те тврдње, помињем је самоуспут. Вид. Erich Schmidt-Eenboom, *Der Schattenkrieger: Klaus Kinkel und der BND* (Düsseldorf: ECON, 1995), chap. 9.

¹⁰⁴ Уз то, Ватикан и Аустрија су снажно подржавали сецесију. Вид. Jacques Merlino. Merlino, *Les Vérités Yougoslaves ne sont pas Toutes Bonnes à Dire* (Paris: Albin Michel, 1993), 158-75.

– полако почињу да губе значај. Савез комуниста је губио престиж и чланство још од Титове смрти. У периоду 1980-89. број младих је опао за више од половине (што је нарочито било изражено у Хрватској и Словенији).¹⁰⁵ На последњем партијском конгресу јануара 1990, словеначко крило се повлачи и тиме Савез комуниста престаје да постоји на савезном нивоу. После распада партије, као једине институције од савезног значаја преостају ЈНА и влада Анте Марковића.¹⁰⁶ Марковић је постао премијер 1989. А дужност је преузео с упадљивим ентузијазмом. Хрват по рођењу, Марковић је избегавао парохјалне идентификације. Уместо тога, имао је имиџ пројугословенског патриоте и постао главни заговорник одржања Југославије. Мада формално комуниста, дистанцирао се од партијске структуре инсистирањем ће Југославија “наставити да функционише са или без Савеза комуниста.”¹⁰⁷ Да би стекао подршку народа формира своју некомунистичку партију, Савез реформских снага, и с њом на изборима 1990. Има своје кандидате у четири републике. Марковић је своју политику морао да спроводи кроз сложене владине структуре на савезном нивоу, које су чиниле Савезно извршно веће и колективно Председништво. Упркос томе, успео је (у кратком периоду) да у одређеној мери заобиђе бирократију и да наметне своју визију како Југославијом треба да се управља.

Уз помоћ тима познатих економиста, међу којима је био и харвардски професор Џефри Сакс, Марковић је увео програм радикалног реструктурисања економије који је значио раскид са социјалистичком економијом. У том подухвату био је убеђен да увођењем тржишне привреде Југославија може да превазиђе економске тешкоће које је видео као основу политичких сукоба. У томе је имао почетне успехе, када је “шок терапијом” зауставио инфлацију и обновио поверење у динар. Имао је углед на Западу због протржишне политике и сарадње с ММФ-ом. Западни званичници су га видели као трагичног хероја, који је “скоро” спасао Југославију. Амбасадор Цимерман у својим мемоарима Марковића овако описује: “Био је једна од маркантних фигура у друштву монструма и патуљака... својом агилношћу и самоувереношћу импресионаирао је западњаке с којима се сретао... Џорџ Сорос ми је, као непристрасан судија о источно-европским политичарима, после посете Београду рекао да је Марковић био један од најмаркантнијих лидера које је срео.”¹⁰⁸ А уз то, имао је и подршку у народу. Истраживања јавног мњења показују да је 1990. Марковић био најпопуларнији политичар у земљи. Испитаници су му у већини (с изузетком Косова) изражавали подршку.¹⁰⁹ С друге стране, Марковићеви економски “успеси” никад нису имали популарност као он. Заустав-

---

¹⁰⁵ Cohen, *Broken Bonds*, 1995, 48.

¹⁰⁶ Анте Марковић није ни у каквом сродству с Мирјаном Марковић.

¹⁰⁷ Наведено у Cohen, *Broken Bonds*, 1995, 79.

¹⁰⁸ Zimmerman, *Origins of a Catastrophe*, 1996, 43-44.

¹⁰⁹ Woodward, *Balkan Tragedy*, 1995, 129.

љање инфлације имало је своју цену, пошто су плате морале да буду замрзнуте. Према извештају Радија Слободна Европа: “Већина се слаже... да ће најсиромашнији слојеви друштва понети највећи терет [Марковићевог] владиног покушаја да превазиђе економску кризу, као што се догодило у Пољској и Мађарској.”¹¹⁰ Упркос томе, Марковић је био популаран због радиности и јасног циља; народ је такође био импресиониран његовим везама с америчким амбасадором и другим западним политичарима, пошто је то значило шансу за инострану финансијску помоћ и решавање дужничког питања.

Вероватно је Марковићева влада значила последњу прилику да се спречи рат. Сондирања јавног мњења показују да је већина становништва била за очување Југославије, ако је могуће у некаквом другом облику. Од испитаних, њих 57% је било за федерални и конфедерални систем, док је 17% било за сецесију и национално осамостаљење. Анте Марковић је чак и у Словенији и Хрватској био популарнији од републичких политичара.¹¹¹ Очито, иако су се словеначки и хрватски лидери определили за сецесионистички курс, с популарношћу нису стајали најбоље. У том тренутку одлучујући моменат могао је да дође од стране САД у виду знатније економске помоћи и ослобађању од дуга. Наравно, да је сличне економске помоћи било раније – на пример, раних осамдесетих година – ефекти би били много повољнији. Ипак, 1990. године помоћ у виду отписа дуга била би снажна алтернатива рату. Међутим, ма колико западни званичници да су хвалили Марковићеву политику слободне тржишта, ипак се нису потрудили да му обезбеде било какву значајнију финансијску помоћ. Чак су САД одбиле Марковићев захтев да репрограмирају део југословенског дуга.¹¹²

У јуну 1990. инфлација почиње да расте упркос “шок терапији” и “Марковићева популарност почиње да опада”¹¹³ Његова партија, Савез реформских снага, на изборима у четири републике пролази врло лоше. озбиљно ограничење било је у томе што су Словенија и Хрватска забраниле Марковићевој партији да делује на њиховој територији. У децембру 1990. Савез је скупио само 5% подршке у јавном мњењу.¹¹⁴ Марковић је већ био бивши човек и у потоњем развоју догађаја савезна власт у Београду је почела да дефинитивно губи значај.

¹¹⁰ Andrejevich, “The Government’s Economic Reform Program,” 1990, 31. Економисти Марковићевог периода добро су описани у Michel Chossudovsky, *The Globalization of Poverty* (London: Zed Books, 1997), chap. 13. За Марковићеве реформе вид. такође Françoise Lazare, “Yougoslavie: L’Effondrement du Communisme et la Résurgence des Nationalismes: Des Ecarts Economiques Considérables entre les Républiques,” *Le Monde*, July 11, 1991.

¹¹¹ Hayden, *Blueprints for a House Divided*, 1999, 64.

¹¹² Zimmerman, *Origins of a Catastrophe*, 1996, 50-51.

¹¹³ Woodward, *Balkan Tragedy*, 1995, 129. Вид. такође, Todorović, “Regional Economic Nationalism in the Former Yugoslavia,” 1996, 181.

¹¹⁴ John R. Lampe, *Yugoslavia as History: Twice there was a Country* (Cambridge: Cambridge University Press, 1996), 351.

Тако је крајем 1990. На савезном нивоу преостала још само ЈНА. Она је у Југославији била значајно привилегована. Иначе је била међу најбоље опремљеним армијама у Европи, на шта је одлазио највећи део националног дохотка. Уз то, официри виших чинова уживали су материјалне привилегије, укључујући одмаралишта највишег квалитета.¹¹⁵ У исто време, армија је била средиште просоцијалистичких осећања. У новинским извештајима била је приказивана као предоминантно српска,¹¹⁶ што се не може са сигурношћу тврдити. Истина је да су Срби чинили већи део официрског кадра, што је имало основу у српској традицији популарности војног позива. Такође су многи официри делили Милошевићеву наклоност социјализму. Међутим, врховна команда је увек била састављена вођењем рачуна о националној равнотежи. На почетку рата, Министар одбране био је Вељко Кадиевић, мешаног, српског и хрватског порекла, рођен у Хрватској. Заменик Министра одбране и главни морнарички официр био је Словенац, адмирал Стане Бровет; начелник Генералштаба, генерал Благоје Ацић, био је Србин; и командант авијације, генерал Звонко Јурјавић, био је Хрват.¹¹⁷ У време словеначке сецесије јуна-јула 1991. за главнокомандујућег ЈНА снага у Словенији, био је постављен генерал Конрад Колшек, Словенац.¹¹⁸ Доминантну перспективу у ЈНА није чинио српски национализам, него комбинација комунизма и југословенског национализма. Како из материјалног интереса тако и идеолошког, ЈНА је била најтврђа пројугословенска институција у земљи. Тек касније је ЈНА постала војна сила ограничена на Србију. Уочи рата, вођство ЈНА је настојало да одржи Југославију, ако је потребно и силом.

У међувремену, распад савезних институција је достигао врхунац у мају 1991. У то време, биран је нови председник Председништва и по устаљеном кључу, био је номинован хрватски представник Стипе Месић. Србија се супротставила његовом избору, с образложењем да Месић иза сцене ради на разбијању земље – што је била оптужба која се касније показала као оправдана. Месић је касније, по повратку у Хрватску, изјавио: “Испунио сам своју дужност – Југославија више не постоји”.¹¹⁹ Међутим, у мају је српска одлука

---

¹¹⁵ Zimmerman, *Origins of a Catastrophe*, 1996, 86-87.

¹¹⁶ See “Yugoslavia: Armée Fédérale ou Serbe?” *Le Monde*, July 4, 1991. The *Financial Times* тврди слично, глупавим истицањем улоге генерала Ацића, главног Србина у Врховној команди, као евиденције о уопштеној српскојдоминанцији у врховној команди. Чланак занемарује да помене друге важне команданте, укључујући Министра одбране и његовог заменика којинису били Срби. Вид. Anthony Robinson, “Tragic Hardliner,” *Financial Times*, July 4, 1991.

¹¹⁷ Cohen, *Broken Bonds*, 1995, 205; Woodward, *Balkan Tragedy*, 1995, 256. Пре њега, командант авијације био је такође Хрват генерал Антун Тус. Овај је поднео оставку у јуну, како је рат почео, и касније се вратио у родну Хрватску. Вид. “Internal Disputes Tear Yugoslav Army,” *Toronto Star*, July 1, 1991.

¹¹⁸ “Sacked General Admits Errors in Slovenia,” *Associated Press*, July 10, 1991.

¹¹⁹ Председник хрватског парламента је честитап Месићу, речима да је он “одржао обећање да ће бити последњи председник Југославије.” Оба навода према: “Croatian Assembly Recalls Stipe Mesić from Post of President of SFRY Presidency,” *BBC Summary of World*

паралисала Председништво а тиме и уставни ауторитет савезне власти. Због тога се политичка иницијатива, у процесу даљег распадања институционалне структуре савезне државе, даље премештала на републичке нивое, нарочито Словеније и Хрватске. Ове две републике, с приматом Словеније, почеле су постепено да се одвајају већ 1989, да би 1990 убрзали темпо сецесије. У том циљу обе републике спроводе трансформацију своје Територијалне одбране у националне армије.¹²⁰

У току 25-26 јуна 1991 Словенија и Хрватска званично објављују своје одвајање од Југославије. ЈНА је интервенисала силом у покушају да оконча сецесију. Југославија је престала да постоји као јединствена држава, пред њом је била читава деценија рата, стране интервенције и хуманитарне катастрофе.

Закључак

Основно питање које се поставља у вези с ратовима у Југославији гласи: Какве историјске поуке је могуће извући из тог искуства? И уз то: шта би светски лидери могли да учине како би такве ратове спречили у будућности? У САД и Европи основна лекција изведена је у вези значаја коришћења војне силе на почетку сукоба у циљу спречавања наводног агресора. Према том гледишту, САД и њихови савезници треба да на Балкану “превентивно реагују” и силом спрече српску агресију.¹²¹ И како то увек бива, и у овом случају намећу се историјска поређења. Уочи рата на Косову, Медлин Олбрајт је изразила гледиште да “у бављењу Слободаном Милошевићем Запад не сме да понови грешку коју је починио у Минхену 1938, као ни остале грешке због којих је Хитлер могао да осваја суседе и да помисли да ће нацистичка политика проћи без ичијег супротстављања.”¹²² Тако је Милошевић постао модер-

---

Broadcasts, December 7, 1991.

Месић је преузео дужност у јулу 1991. пошто је рат већ био почео. Док је био председник залагао се за “конфедерацију” на основу предлога Словеније и Хрватске из 1990. Накнадна анализа тог плана конфедерације показује да је то у ствари био план *разбијања* земље легалним средствима. План је предвиђао да свака република функционише као независна држава, са засебном дипломатијом и својом спољном политиком, а да буду спојене само у регионални савез (према моделу Европске Уније). За анализу предлога конфедерације вид. Hayden, *Blueprints for a House Divided*, 1999, chap. 3.

¹²⁰ Иако у Хрватској, нова републичка армија је била сачињена и од елемената првобитних републичких снага безбедности. Woodward, *Balkan Tragedy*, 1995, 252.

¹²¹ То је имплицирано у наслову студије James Gow: *Triumph of the Lack of Will* (New York: Columbia University Press, 1997). У вези с тим вид. такође, Wayne Bert, *The Reluctant Superpower: United States' Policy in Bosnia, 1991-95* (New York : St. Martin's Press, 1997); као и Warren Zimmerman, “The Last Ambassador,” *Foreign Affairs* 74, no. 2, 1995.

¹²² Парафраза Олбрајтове (Albright) у “Editorial: War and Analogy,” *New York Times*, April 18, 1999.

низована верзија Хитлера и према томе, заслужио да буде третиран искључиво војном силом.

У овој интерпретацији постоје само два проблема. Прво, она је заснована на претпоставци да сви сукоби у Југославији воде порекло од српске агресије. То би значило да друге етничке групе носе малу или никакву одговорност за распад савезне државе и ратове који су уследили. Међутим, видели смо да таква интерпретација није ваљана. Милошевићева националистичка и агресивна пракса је без сумње чинила *једну* страну у скупу чинилаца, а никако не може да буде једина страна, крива за развој догађаја. Фрањо Туђман је био друга, националистичка и једнако агресивна фигура. Однос према Србима у Хрватској једнако је морално проблематичан као и однос српске власти према Албанцима на Косову. Уз то, мора се имати на уму елемент себичности Хрватске и Словеније у сецесионизму. Њихов сецесионизам се више тицао њихове економије него неког другог фактора, а политички неред који су оне произвеле у последицама одвајања, мора се урачунати као други основни разлог за потоњи рат. У разматрању порекла распада Југославије, важно је признати да је постојао више него један кривац. Тумачења која искључиво окривљују Србе (или Милошевића) углавном су у огромном нескладу с документованим чињеницама.

Други проблем с тумачењем Олбрајтове је претерано истицање чисто *војног* аспекта југословенских ратова, и одговарајуће потребе за војном интервенцијом. Таква тумачења повлаче игнорисање, у првом реду, економске кризе која је ратове учинила могућим као и кривице западних финансијских институција (нарочито ММФ-а) због доприноса погоршању економског стања земље. Структурно прилагођавање привреде, које је Југославији било наметнуто, није било неизбежно. То је била опција за коју су се одлучили западни званичници да би обезбедили враћање дуга, а да нису водили рачуна о друштвеним и политичким последицама такве политике. А постојале су и друге политичке опције: једну је чинила могућност отписивања дуга – коју су западне силе биле у стању да спроведу. Опроштај спољњег дуга Југославији сигурно би био мањи трошак него што је био трошак свих настојања и војних интервенција у периоду 1991-99.¹²³ Својевремено наметање мера штедње

---

¹²³ Пун трошак учешћа Запада у ратове на подручју бивше Југославије никад није израчунат. Међутим лондонски *Daily Telegraph*, с обзиром на рат за Косово 1999, бележи следеће: “Прорачуни трошкова НАТО операција драстично варирају. Центар за политичке студије тврдио је да ће коначан трошак достићи 61 милијарду долара. Пентагон је у рачуници био шкртији, па је израчунао да ће трошкови оружја достићи 800 милиона фунти стерлинга, а да ће укључив трошак ваздуха, воде и земље прећи 4 милијарде фунти.” Tim Butcher, “The Balkans – Legacy of War,” *Daily Telegraph*, February 9, 2000.

Ако бисмо хтели да израчунамо трошкове западне интервенције у косовски конфликт, требало би додати трошкове косовског рата које је поднела Британија као и остали НАТО савезници; потом трошкове OSCE мисије пре бомбардовања; НАТО/УН мировне мисије после бомбардовања; обавештајних служби, изградње “демократије”; и свих дипломатских састанака у вези с тим догађајем. Уз то, те трошкове активности Запада требало би умножити за Хрватску, Македонију и Босну и Херцеговину. Коначно, у трошкове би требало укључити своте

Југославији мора се узети као један од основних узрока дезинтеграције државе и пада у етничко насиље. Према томе, западне силе морају да понесу велики део срамоте и одговорности за ратове 1991-99. и њима узроковану хуманитарну катастрофу.

Превео с енглеског:

Милан Брдар

David N. Gibbs
University of Arizona
Tucson
dgibbs@arizona.edu

S u m m a r y

THE ORIGINS OF YUGOSLAVIA CONFLICT

This article analyzes the cause of Yugoslavia's breakup, with special aim to debunk some myths on this subject, which have been propagated in the Western press. Chief objective is to assess Yugoslavia's relationship to the western powers and the international financial community prior to the breakup. Author made considerable effort to measure the responsibility of these parties for the disintegration of order in Yugoslavia and for the later dissolution of the state. The author concludes that the IMF's insistence on imposing austerity measures during the 1980s must be considered as one of the major reasons for the descent into ethnic violence and war. In addition, the governments of the western powers, notably Germany bear additional responsibility for encouraging the secession of Croatia and Slovenia during the period 1990-91. Accordingly, the western powers must bear a large part of the blame for the wars of 1991-99 and the associated humanitarian disaster that resulted.

Key words: Yugoslavia, dissolution of the state, economic crisis, wars, IMF, World Bank, humanitarian catastrophe, communism.

утошене за финансирање опозиционих партија и антимилошевићевских група у Србији.

Ако би трошкови били израчунати на овај начин, њихов укупан износ би сигурно надмашио деветоструки износ југословенског дуга, који је 1990. износио 16.5 милијарди долара.